

๑๒๕ ปี พระยาอนุমানราชธน : ปราชญ์ทางวัฒนธรรมของโลก

อรรรรณ ททรัพย์พลอย^๑

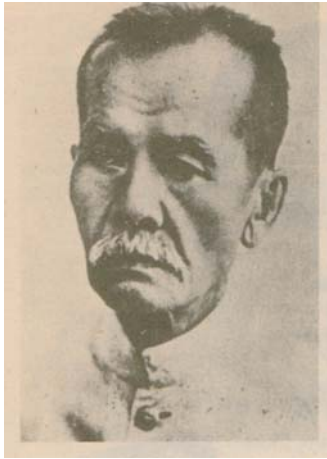
พระยาอนุমানราชธน

พระยาอนุমানราชธน หรือเป็นที่รู้จักในนามปากกาว่า “เสฐียรโกเศศ” นับเป็นปราชญ์ของแผ่นดินผู้มีคุณูปการต่องานศิลปวัฒนธรรมของชาติเป็นอย่างยิ่ง ด้วยผลงานวิชาการของท่านทุกเรื่องล้วนอำนวยประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าของอนุชนรุ่นหลังทั้งสิ้น ต่อมาในโอกาสคล้ายวันเกิดครบ ๑๐๐ ปี ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) ได้ประกาศยกย่องเกียรติคุณเป็นบุคคล

ผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมระดับโลก ประจำปี พ.ศ. ๒๕๓๑

พระยาอนุমানราชธน มีนามเดิมว่า ยง (ต่อมาได้รับพระราชทานนามสกุลว่า เสฐียรโกเศศ) เป็นบุตรของนายหลี (หรือมะลิ) กับนางเฮียะ เกิดเมื่อวันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๑ ที่ตำบลวัดพระยาไกร อำเภอ ยานนาวา พระนคร จบการศึกษาชั้นมัธยมปีที่ ๔ จากโรงเรียนอัสสัมชัญ บางรัก และได้เข้าทำงานครั้งแรกที่โรงแรมโอเรียนเต็ล

^๑ นักอักษรศาสตร์ชำนาญการพิเศษ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

บิดา

มารดา

อาทิ สอนวิชานิรุกติศาสตร์ และ
วิชาอื่นๆ ที่คณะอักษรศาสตร์
คณะครุศาสตร์ และคณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สอน
วิชาประเพณีไทย ศาสนา
เปรียบเทียบที่มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ (ปทุมวัน) และ
มหาวิทยาลัยศิลปากร ตามลำดับ

ต่อมาได้ย้ายไปรับราชการที่กรมศิลปากร
ในตำแหน่งเสมียน และเจริญก้าวหน้าในหน้าที่
ราชการจนได้เลื่อนตำแหน่งเป็นผู้ช่วยอธิบดีกรม
ศิลปากรตามลำดับ

ครั้นเกิดเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครอง
แผ่นดิน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ ท่านต้องถูกปลดออกจาก
ราชการ และต่อมาได้รับการบรรจุใหม่ในตำแหน่ง
หัวหน้ากองศิลปวิทยา กรมศิลปากร ซึ่งเป็น
หน่วยงานใหม่ เพิ่งเริ่มตั้งขึ้น (เวลานั้นราชบัณฑิตย
สภาเปลี่ยนเป็นกรมศิลปากร) โดยการชักชวนของ
หลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งได้รับแต่งตั้งเป็นอธิบดีกรม
ศิลปากรคนแรก พระยาอนุมานราชธนได้รับราชการ
ที่กรมศิลปากร มีความเจริญก้าวหน้าโดยลำดับ
จนสุดท้ายดำรงตำแหน่งเป็นอธิบดีกรมศิลปากร
นับเป็นผู้ที่ทำคุณประโยชน์ให้แก่หน่วยงานเป็น
อันมาก จึงเป็นที่ยกย่องสรรเสริญในหมู่ข้าราชการ
และบุคคลทั่วไป เนื่องจากพระยาอนุมานราชธน
เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในด้านศิลปวัฒนธรรม
และมีผลงานเป็นที่ประจักษ์ ด้วยเหตุนี้ นอกจากการ
ปฏิบัติงานราชการในตำแหน่งแล้ว ท่านจึงได้รับเชิญ
ทำหน้าที่ในฐานะอาจารย์พิเศษในมหาวิทยาลัยต่างๆ

นอกจากนี้ ท่านยังดำรงตำแหน่ง
สำคัญในแวดวงวิชาการในฐานะ
ผู้เชี่ยวชาญ ประธานกรรมการหรือกรรมการต่างๆ
เช่น ผู้เชี่ยวชาญประจำสำนักนายกรัฐมนตรี
รักษาการในตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสถาน
ประธานคณะกรรมการจัดทำสารานุกรมไทยของ

เมื่อแรกรับราชการ

สอนหนังสือในมหาวิทยาลัย

ราชบัณฑิตยสถาน ประธานกรรมการอักษรานุกรม
ภูมิศาสตร์ ประธานกรรมการชำระประวัติศาสตร์
ไทย กรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์
วัฒนธรรมและโบราณคดี กรรมการอำนวยการ
พัฒนาเกาะเมืองและบริเวณใกล้เคียง จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา กรรมการบริหารสภาวิจัย
แห่งชาติ ฯลฯ

กล่าวได้ว่าผลงานวิชาการของพระยา
อนุมานราชชนนั้น เป็นที่ยอมรับว่าท่านเป็น
นักปราชญ์ชั้นเลิศที่มีความรู้กว้างขวางทั้งในด้าน
วรรณคดี ประวัติศาสตร์ โบราณคดี นิรุกติศาสตร์
สังคมวิทยา มานุษยวิทยา ชาติพันธุ์วิทยา ศาสนา
และปรัชญา ด้วยเหตุนี้ งานเขียนของท่านจึงได้รับการ
ตีพิมพ์เผยแพร่ต่อสาธารณชน เป็นจำนวนกว่า
๒๐๐ เรื่อง เช่น วรรณคดีเรื่อง กามนิด ค่าของวรรณคดี

การศึกษาเรื่องประเพณีไทย นิยายเบงคลี
เล่าเรื่องในไตรภูมิ วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ
ของไทย ลายพระหัตถ์สมเด็จพระยาตำราธิราช-
นุภาพถึงพระยาอนุมานราชชน ชุดบันทึกความรู้
ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
กับพระยาอนุมานราชชน ฯลฯ

พระยาอนุมานราชชน มีนามปากกาในงาน
เขียน ดังนี้

๑. การม พ.ศ. ... (เปลี่ยนตาม พ.ศ. ที่ประพันธ์)
๒. เสฐียรโกเศศ
๓. ย. เสฐียรโกเศศ
๔. นามานุลักษณะ
๕. ส.ก.

ต่อมาในวาระที่พระยาอนุมานราชชนมีอายุ
ครบ ๘๐ ปี วันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๑ บรรดา
ศิษย์และผู้ที่เคยพนับถือท่านมีดำริว่า ควรมีสถานที่
จัดตั้งเป็นห้องสมุดซึ่งรวบรวมงานเขียนของท่าน
ตลอดจนเอกสาร และหนังสือที่ท่านใช้ในการ
ค้นคว้าอ้างอิง เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งคุณงามความดี
ของพระยาอนุมานราชชน ซึ่งถือเป็นตัวอย่างที่ดีแก่
อนุชนรุ่นหลังสืบไป เมื่อท่านทราบความก็มีความ
ยินดีที่จะมอบหนังสือในห้องสมุดที่บ้านของท่านให้
จัดตั้งเป็นห้องสมุดขึ้นในนามว่า “ห้องสมุดอนุมาน
ราชชน” ซึ่งกำหนดให้ใช้พื้นที่จำนวน ๑ ห้อง ใน
อาคารชั้น ๓ ของหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี
ประกอบด้วยหนังสือและสิ่งอนุสรณ์ต่าง ๆ ดังนี้

๑. หนังสือที่พระยาอนุมานราชชนแต่งขึ้น
ทั้งหมด ซึ่งจะมีตั้งแต่ฉบับพิมพ์ครั้งแรก และ
ฉบับพิมพ์ต่าง ๆ

๒. ต้นฉบับลายมือเขียนของพระยาอนุมานราชชน

๓. หนังสือที่พระยาอนุมานราชชนใช้ในการ

ค้นคว้าเรียบเรียง ซึ่งท่านมอบให้เป็นสมบัติของชาติ

๔. วารสารซึ่งมีบทความของพระยาอนุมานราชธน และวารสารที่พระยาอนุมานราชธนมีส่วนร่วมในฐานะที่ปรึกษาในการจัดทำ

๕. คำนำที่พระยาอนุมานราชธนเรียบเรียงไว้ในหนังสือต่าง ๆ

๖. จดหมาย และเอกสารที่พระยาอนุมานราชธนตั้งคำถามกับบุคคลและหน่วยงานต่าง ๆ เกี่ยวกับความรู้และข้อสงสัยในสาขาวิชาต่าง ๆ

๗. สำเนาเอกสารแต่งตั้งเป็นศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชธนและเป็นคณะกรรมการชุดต่าง ๆ พร้อมทั้งรายงานการประชุมในเรื่องเหล่านั้น

๘. สิ่งของเบ็ดเตล็ดซึ่งเป็นอนุสรณ์ถึงพระยาอนุมานราชธน เช่น รูปปั้น ภาพถ่าย ภาพเขียน เทปบันทึกเสียง เป็นต้น

๙. หนังสือและเอกสารอื่นๆ เกี่ยวกับพระยาอนุมานราชธน ที่มีผู้บริจาคเพิ่มเติมในวาระต่าง ๆ

ห้องสมุดอนุमानราชธนเริ่มเปิดดำเนินการเมื่อวันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๑ ซึ่งเป็นวันอายุครบ ๘๐ ปี ของท่าน ปัจจุบันมีหนังสือให้บริการแก่ประชาชน จำนวนกว่า ๓,๔๐๐ เล่ม นับเป็นสิ่งอนุสรณ์และเชิดชูเกียรติคุณแก่พระยาอนุมานราชธน ผู้ซึ่งบำเพ็ญคุณประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองเป็นอเนกประการ

พระยาอนุมานราชธนถึงแก่อนิจกรรม เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ ณ โรงพยาบาลศิริราช เนื่องจากเส้นโลหิตในสมองแตก เพราะความดันโลหิตสูง สิริรวมอายุได้ ๘๐ ปี ๖ เดือน และต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๒

อนึ่ง ก่อนที่พระยาอนุมานราชธนจะถึงแก่อนิจกรรมนั้น ท่านได้เขียนสั่งความแก่บุตรธิดา เป็นมรณานุสติ ความตอนหนึ่ง ว่า

“เงินที่เป็นมรดกแก่ลูก แม้เป็นจำนวนเล็กน้อย แต่ก็เงินบริสุทธิ์ที่หามาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงของพ่อจริงๆ ควรมีความพอใจ ด้วยเป็นเงินมงคล ที่พ่อสามารถเก็บหอมรอมริบได้เท่านี้ แต่มรดกอันมีค่าอย่างยิ่ง ก็คือชื่อเสียงเกียรติคุณที่พ่อได้บำเพ็ญมา เงินเป็นแต่ปัจจัยให้เกิดความสุข ไม่ใช่เป็นความสุขโดยตรง ความสุขที่แท้จริง คือ ปัญญา อนามัย ไม่ตรี มีสามัคคีธรรม และการงานที่เป็นสัมมาชีพ และสิ่งเหล่านี้ต้องมีความประพฤติการปฏิบัติ ด้วยความมานะพยายาม มีความขยันหมั่นเพียรประกอบด้วย จึงจะสมบูรณ์ ส่วนแม่ของลูกๆ พ่อมอบการเลี้ยงไว้ให้ลูกๆ จงฉลองคุณท่าน อย่าให้อนาทรร้อนใจ ส่วนศพของพ่อ ก็จงทำแต่พ่อควรแก่ฐานานุรูปของพ่อเท่านี้พ่อก็พอใจ เพราะลูกทุกคน ก็ได้ตอบแทนคุณพ่ออยู่แล้ว เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ ไม่จำเป็นต้องแสดงความอาลัยไว้ในหนังสือแจก ว่าไม่มีโอกาสฉลองคุณ พุดทำไมเมื่อตายไปแล้ว รู้จักมีความสามัคคีในระหว่างๆ พี่ๆ น้องๆ และญาติๆ ให้เป็นไปด้วยดี รู้จักอบรมเลี้ยงลูกเต้าให้เป็นคนดี เท่านี้ก็เท่ากับได้คุณพ่อล้นเหลือแล้ว ถ้าจะบริจาคเงินอุทิศให้ก็จงเป็นไปในเรื่องส่งเสริมความรู้การศึกษาแก่ส่วนรวมเถิด”

พระยาอนุมานราชธน และคุณหญิงละไม ภริยา

ส่วนบรรดาศักดิ์ที่ท่านได้รับพระราชทาน มีดังนี้
๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๔ ขุนอนุมานราชธน
๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๔ หลวงอนุมานราชธน
๒๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ พระอนุมานราชธน
๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๗ พระยาอนุมานราชธน

พ.ศ. ๒๕๓๑ ในวาระวันคล้ายวันเกิดครบ ๑๐๐ ปี ของพระยาอนุมานราชธน วันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ได้ประกาศ ยกย่องเกียรติคุณเป็นบุคคลผู้มีผลงานดีเด่นทาง วัฒนธรรมระดับโลก

พ.ศ. ๒๕๕๖ ในโอกาสวันคล้ายวันเกิดครบ ๑๒๕ ปี ของพระยาอนุมานราชธน วันที่ ๑๔ ธันวาคม

พ.ศ. ๒๕๕๖ เพื่อเป็นการเชิดชูเกียรติคุณของ พระยาอนุมานราชธน ในฐานะผู้มีคุณูปการต่องาน ด้านศิลปวัฒนธรรม กรมศิลปากร โดยสำนักวรรณกรรม และประวัติศาสตร์ ร่วมกับมูลนิธิเสฐียรโกเศศ - นาคะ ประทีป จึงร่วมกันจัดกิจกรรมเสวนาทางวิชาการ เรื่อง “๑๒๕ ปี พระยาอนุมานราชธน” ในวันศุกร์ที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ เวลา ๘.๓๐ - ๑๖.๐๐ น. ณ ห้องประชุมหอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี พร้อมทั้ง จัดแสดงนิทรรศการเรื่อง “ชีวิตและงานของพระยา อนุมานราชธน” ณ บริเวณโถงชั้นล่างหอสมุด แห่งชาติ ระหว่างวันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ - ๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๗ ♦

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. งานฉลองครบรอบ ๑๐ ปี ห้องสมุดอนุমানราชธน. [ม.ป.ท.] : ๒๕๒๑.

บรรณานุกรมงานนิพนธ์ของศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธน. พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร,
๒๕๑๑.

๑๐๐ ปี พระยาอนุมานราชธน. ศูนย์วัฒนธรรมมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ : ๒๕๓๑.

อัตชีวประวัติพระยาอนุมานราชธน. พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, ๒๕๑๒.